

УДК 93/99

ISSN 0583-4961

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА

GLASNIK

ГЛАСНИК год. 59 бр. 1-2 стр. 1-252 Скопје 2015

GLASNIK   god. 59   br. 1-2   str. 1-252   Skopje   2015
INSTITUT ZA NACIONALNA ISTORIJA – SKOPJE

Glaven i odgovoren urednik: prof. d-r Dragi Ćorgiev, direktor na INI

Glaven redaktor na izdaniето: prof. d-r Marjan Dimitrijeviški

Redakcija: prof. d-r Vera Goševa, prof. d-r Marija Pandevska, prof. d-r Biljana Ristovska-Josifovska, prof. d-r Irena Stefoska, prof. d-r Amet Šerif, prof. d-r Larisa Vavnina (Ukrajina), prof. d-r Husnija Kamberovi} (Bosna i Hercegovina), prof. d-r Marija Proskurnina (Rusija), prof. d-r Irena Stavovi-Kafka (Polska), prof. d-r Filip [a{ko (SAD)

Sekretar: prof. d-r Katerina Mladenovska-Ristovska

Lektor: Elenka Stoevska-Den~ova

Rakopisite se primaat vo pe~atena i vo elektronska forma na adresa: Institut za nacionalna istorija (Za redakcijata na „Glasnik“) ul. Grigor Prli~ev br. 3, p.f. 591, 1000 Skopje, Republika Makedonija; contact@ini.ukim.mk

Izleguva dvapati godi{no

Izleguvaweto go poddr`a Ministerstvoto za kultura na Republika Makedonija

Kompjuterska podgotovka: Evropa 92 - Ko~ani

Pe~at: Evropa 92 - Ko~ani

Tira` : 300 primeroci

BULLETIN   59-th year   No. 1-2   pp. 1-252   Skopje   2015
INSTITUTE OF NATIONAL HISTORY – SKOPJE

Editor-in-Chief: Prof. Dragi Ćorgiev Ph.D., Director of the INH Editor-in-Chief for this edition: Prof. Marjan Dimitrijeviški Ph.D.

Editorial Board: Prof. Vera Goševa Ph.D., Prof. Marija Pandevska Ph.D.,

Prof. Biljana Ristovska-Josifovska Ph.D., Prof. Irena Stefoska Ph.D., Prof. Amet Šerif Ph.D., Prof. Larisa Vavnina (Ukraine) Ph.D., Prof. Husnija Kamberović Ph.D.

(Bosnia and Herzegovina), Prof. Marija Proskurnina Ph.D. (Russia), Prof. Irena Stawowy-Kawka Ph.D. (Poland), Prof. Filip Šaško Ph.D. (USA) Secretary: Prof. Katerina Mladenovska-Ristovska Ph.D.

Proofreading: Elenka Stoevska-Den~ova

СОДРЖИНА – TABLE OF CONTENTS

СТАТИИ - ARTICLES

<i>Бошко Ангеловски, Паско Кузман: Копја за бодеење и фрлање и осврт на наодите од Самоилова тврдина – Охрид и Исар – Марвинци .....</i>	7
<i>Boško Angelovski, Pasko Kuzman: Thrusting and Throwing Spears and Review of the Findings from the Fortress of Samoilo – Ohrid and Isar – Marvinci .....</i>	7
<i>Наталија Поповска: Коментар кон употребата на поимот хеленизам во македонската историографија .....</i>	15
<i>Natalija Popovska: A Commentary on the Use of the Term Hellenism in Macedonian Historiography .....</i>	15
<i>Трајче Нацев, Драган Веселинов: Одбранбениот систем на градот Баргала ....</i>	27
<i>Trajče Nacev, Dragan Veselinov: The Defense System of the Town Bargala.....</i>	27
<i>Ирена Стефоска: Сцени на страв: словенските инвазии и локалното население во Македонија .....</i>	35
<i>Irena Stefoska: Scenes of Fear: Slavic Invasions and Local Population in Macedonia... 35</i>	
<i>Драган Зајковски: Црковните прилики во провинцијата Македонија низ призмата на Петтиот Вселенски Собор .....</i>	41
<i>Dragan Zajkovski: Church Affairs in the Province of Macedonia through the Prism of the Fifth Ecumenical Council .....</i>	41
<i>Драган Ѓалевски: Византискиот воен систем на Балканот кон крајот на VI век.....</i>	49
<i>Dragan Ćalevski: The Byzantine Military System in the Balkans in the Late VI Century .....</i>	49
<i>Стојко Стојков: Бугарскиот етнос и мултиетничка Бугарија: константа и еволуција на сфаќањата во византиските извори во X век .....</i>	63
<i>Stojko Stojkov: The Bulgarian Ethnicity and Multiethnic Bulgaria: Constant and Evolution of the Conceptions in the Byzantine Sources in X Century .....</i>	63
<i>Петар Стевковски: Улогата на Венеција во првиот византиско-нормански судир на Балканот (1081-1085) .....</i>	87
<i>Petar Stevkovski: The Role of Venice in the First Byzantine-Norman War at the Balkans (1081-1085) .....</i>	87
<i>Ванчо Ѓорѓиев: Бугарија, за или против Илинденското востание .....</i>	93
<i>Vančo Ćorĝiev: Bulgaria, for or against the Pinden Uprising .....</i>	93
<i>Силвана Сидоровска-Џуповска: Учеството на Македонците во градењето на болницата „Евлоги Георгиев“ во Цариград (дописки од егзархискиот весник „Новини“) .....</i>	103
<i>Silvana Sidorovska-Ćupovska: Participation of Macedonians in Building of the Hospital „Evlogi Georgiev“ in Constantinople (Correspondences from Exarchate Newspaper Novini) .....</i>	103
<i>Димитар Љоровски Вамваковски: Загоричани: 25 март 1905 (по повод 110 години од андартскиот напад на селото) .....</i>	109
<i>Dimitar Ljorovski Vamvakovski: Zagoričani: March 25, 1905 (On the Occasion 110 Years from the Greek Attack of the Village) .....</i>	109
<i>Македонка Митрова: Јован Хаџи Васиљевиќ и определувањето на јужната граница на „Српството“ .....</i>	123
<i>Makedonka Mitrova: Jovan Hadži Vasiljević: Defining the South Border of the Serbian Nationhood .....</i>	123

<i>Зеќур Рамчиловиќ</i> : Балканските војни 1912 – 1913 година и последиците од нив, со посебен акцент врз Бошњациите во Македонија	137
<i>Zećir Ramčilović</i> : The Balkan Wars 1912 – 1913 and the Consequences from them, with a Special Emphasize on the Bosniaks in Macedonia	137
<i>Ристо Солунчев</i> : Македонизмот како историја на слободата (Оглед за филозофскиот хоризонт на Мисирков)	147
<i>Risto Solunčev</i> : The Macedonism as a History of Freedom (An Essay concerning the Philosophical Horizon of Misirkov)	147
<i>Исамедин Азизи</i> : Прашањето на границите на Албанија	161
<i>Isamedin Azizi</i> : The Issue of State Borders of Albania	161
<i>Надежда Цветковска, Лидија Ѓурковска</i> : Аграрната структура на Тиквешкиот округ (Според пописот на населението од 31 март 1931 година)	171
<i>Nadežda Svetkovska, Lidija Ğurkovska</i> : Agrarian Structure of the Tikveš District (According to the Census of 31 March 1931)	171
<i>Верица Јосимовска</i> : Болничко-превентивни установи во вардарскиот дел на Македонија под бугарска управна власт (1941 – 1944)	177
<i>Verica Josimovska</i> : Hospital-preventive Institutions in Vardar Macedonia under Bulgarian Administrative Authority (1941 – 1944)	177
<i>Александар Манојловски</i> : Сообраќајните врски меѓу Федеративна Народна Република Југославија и Народна Република Бугарија (состојба и перспективи)	185
<i>Aleksandar Manojlovski</i> : Traffic Connections between Federal Peoples Republic of Yugoslavia and Peoples Republic of Bulgaria (Condition and Perspectives)	185
<i>Марјан Ивановски</i> : Некои реакции на група пратеници од турскиот парламент во 1959 година по повод иселувањето на Турците од Југославија и Бугарија ...	191
<i>Marjan Ivanovski</i> : Some Reactions of Group Members of Turkish Parliament in 1959 on the Occasion of the Emigration of Turks from Yugoslavia and Bulgaria	191

МАТЕРИЈАЛИ - PAPERS

<i>Александар Манојловски</i> : Кон депортацијата на Евреите од вардарскиот дел на Македонија: Записник број IV од собранието на Македонската еврејска општина, одржано на 21 јануари 1945 година	197
<i>Aleksandar Manojlovski</i> : On The deportation of the Jews from Vardar Part of Macedonia: Record No. IV of the Macedonian Jewish Municipality, Held on January 21, 1945	197
<i>Невен Радически</i> : Политички пресметки во СКМ (писмо на Камуран Тахир до Јосип Броз Тито од 15. V 1973)	223
<i>Neven Radičeski</i> : Political Conflicts in League of Communists of Macedonia (Letter from Ćamuran Tahir to Josip Broz Tito from 15. V 1973)	223

РЕЦЕНЗИИ-ПРИКАЗИ – REVIEWS-SURVEYS

The Journal of the Faculty of International and Political Studies of the Jagiellonian University, POLITEJA, NO. 4 (30), Macedonia in 20 TH and 21 ST Century, Edited by Mirella Korzeniewska-Wiszniewska. Krakow: 2014, 418. (<i>Dragi Ğorgiev</i>)	233
Списание на Факултетот за меѓународни и политички студии при Јагелонскиот универзитет, POLITEJA, бр. 4 (30), Македонија во 20 и 21 век, под редакција на Мирела Коржениевска Вишниевска. Краков: 2014, 418. (<i>Dragi Ğorgiev</i>)	233
Халкедон во контекст: Црковните собири 400 – 700, редакција Р. Прајс и М. Витби.	

Ливерпул: Универзитет во Ливерпул, 2009, 2011, 256. (<i>Драган Зајковски</i>)	236
Chalkedon in Context: Church Councils 400 – 700, Edited by Richard Price and Mary Whitby. Liverpool: Liverpool University Press, 2009, 2011, 256. (<i>Dragan Zajkovski</i>)	236
<i>Кум Браун</i> : Верни до смрт. Довербата и теророт во револуционерна Македонија. Скопје: Фондација отворено општество – Македонија, 2014, 392. (<i>Драги Ѓорѓиев</i>)	240
<i>Keith Brown</i> : Loyal unto Death, Trust and Terror in Revolutionary Macedonia. Skopje: Foundation Open Society – Macedonia, 2014, 392. (<i>Dragi Ğorgiev</i>)	240
<i>Арпад Хорнијак</i> : Унгарско-југословенски дипломатски односи, 1918-1927. Њу Џерси: Центар за унгарски студии и публикации, 2013, 430. (<i>Теон Џинго</i>) ..	243
<i>Arpad Hornyak</i> : Hungarian-Yugoslav Diplomatic Relations, 1918-1927. New Jersey: Center for Hungarian Studies and Publications, 2013, 430. (<i>Teon Džingo</i>)	243
<i>Стойко Стојков</i> : Табу, време на страх и страдање, преследването на Македонците в Бугарија по времето на комунизма (1944 – 1989). Сандански: Дружество на репресираните Македонци в Бугарија, 2014, 550. (<i>Верица Јосимовска</i>)	246
<i>Stojko Stojkov</i> : Taboo, Time of Fear and Suffering, Persecution of the Macedonians in Bulgaria during the Period of Communism (1944 -1989). Sandanski: Association of the Repressed Macedonians in Bulgaria, 2014, 550. (<i>Verica Josimovska</i>)	246
<i>Stojko Stojkov</i> : Taboo, Time of Fear and Suffering, Persecution of the Macedonians in Bulgaria during the Period of Communism (1944-1989). Sandanski: Здружение на репресираните Македонци во Бугарија, 2014, 550. (<i>Верица Јосимовска</i>)	246
<i>Verica Josimovska</i>)	246
<i>Виолета Ачкоска</i> : Велес и Велешко 1944-1991. Скопје: Макавеј, 2013, 412. (<i>Александар Симоновски</i>)	248
<i>Violeta Aĉkoska</i> : Veles and Veles Area 1944-1991. Skopje: Makavej, 2013, 412. (<i>Aleksandar Simonovski</i>)	248

СООПШТЕНИЈА - ANNOUNCEMENTS

Научен собир „АСНОМ и македонската држава“ (Скопје, 28 ноември 2014) (<i>Александар Симоновски</i>)	251
Scientific Conference “ASNOM and the Macedonian State” (Skopje, 28 th November 2014) (<i>Aleksandar Simonovski</i>)	251

УДК 94(=163.2:497)''09''

БУГАРСКИОТ ЕТНОС И МУЛТИЕТНИЧКА БУГАРИЈА:
КОНСТАНТА И ЕВОЛУЦИЈА НА СФАКАЊАТА ВО
ВИЗАНТИСКИТЕ ИЗВОРИ ВО X ВЕК

Стојко Стојков

Доцент во Институтот за историја и археологија на Факултетот за образовни науки при
Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип

Abstract

The article is dedicated to the ways the Byzantine authors in X century saw Bulgaria and its people from the point of view of ethnicity. According to them Bulgaria was a multiethnic state in which easily differ two ethnicities – Slavs and Bulgars and the second until the end of the century are defined as Turkic people similar to the Hazars, Cumans, Avars and Huns. The term Bulgar(ian)s is used as a general term for the whole population of the state and at the same time as an ethnic term for the population on the territory of nowadays Dobrudzha. It is followed the evolution in the way in which Bulgaria and its population is seen from the moment of the Christianization till the growth into Empire. During this time, the state is seen in a way similar to the way in which the Byzantines are perceived, and the two up-ethnic formations – Byzantines and Bulgarians started to be accepted as the two parts of the God's people – Israel and Judea. In all moments, parallels are given with the Slavic, Latin and Arab sources.

Keywords: Byzantine source, Bulgarians, Slavs, ethnicity, ethnonym, politonym, multiethnicity, up-ethnicity, Empire, laos, koinon.

Уште од своето создавање во 681 г. бугарското канство претставувало етнички хетерогена држава. Големото проширување во текот на IX в. уште повеќе ја засилила етничката разноликост. Во почетокот на X в. Бугарија опфаќала голема територија од Бесарабија до Јужна Албанија и од Срем до Црното море, а на север од Дунав владеела опширни територии во Трансилванија кои постепено ги губела во корист на Унгарците. На целиот овој голем простор живееле населенија кои зборувале различни јазици и имале различно потекло и етничка припадност. Дел од нив ни се познати –

Бугарите, Словените,¹ Власите, Сикулите и др.² По својот мултиетнички состав Бугарија не правела исклучок од останатите рано средновековни држави во Европа. Но, макар што претставувала етнички конгломерат, бугарската држава во текот на IX в. се трансформирала во политички хомогена држава и затоа природно нејзините поданици започнале доминантно да бидат именувани во изворите со единствен политоним – „Бугари“, или негов архаичен еквивалент.³ Под политонимот Бугари

---

¹ За нив зборуваат и византиските (види подолу), но пред сè современите словенски извори – Пофалба за св. Кирил Философ, Пространото житие на св. Методиј, Пролошко житие за св. Методиј, Пространо житие на св. Кирил Философ, Службата за св. Методиј, Службата за св. Кирил, Прогласот кон Евангелието, Црноризец Храбар, Триоден циклус за великите пости, Пофалба за св. Кирил и Методиј и сл. (Климент Охридски, *Събрани съчинения*, т. 1, БАН, София, 1970, с. 426, 427, 468, Климент Охридски, *Събрани съчинения*, т. 3, Жития, София, 1973, г. БАН, 89, 104, 187, 188, 301, 303, 426, 427, Йордан Иванов, *Български старини от Македонија*, БАН, София 1970, 289, 291, 307, 328-331, 339-341, Йоан Екзарх, *Шестоднев*, София, 2000, 31, 146, Георги Попов, Триодни произведения на Константин Преславски, *Кирило-методиевски студии*, кн. 2, София 1985, 235, 236, Стојко Стојков, *Поимите Словени и Бугари од VII до XIII в. во Македонија и Бугарија (појава и значење)*, докторска дисертација, ракопис, Скопје 2013, 182-192).

² За различните народи (Авари, Гепиди, Словени, Власи, Бугари и др.) во Трансилванија во раниот среден век според археолошките наоди види Ioan Marian Țiplic, *Transylvania in the Early Middle Ages (7th – 13th C.)*, Heidelberg, 2006, 17-23, 31-40, 43-45), кој констатира дека на почетокот на X в. Трансилванија е не само етничко, но и културно шаренило (43). Спореди и кај Џорџ Џорџи, Заселване на унгарците и създаване на уседнало общество, *Исторически преглед*, год. ЛП, кн. 6, 1996, 3, 4, Е. Шьес, *Ethnic continuity in the Carphato-Danubian Area*, Hungary, 1992, 5. За Власи, Словени и Сикули во Бугарија северно од Дунав во X в. соопштуваат унгарските извори од следните векови – *Латински извори за българската история* (понатаму ЛИБИ), т. 5, част 1, София, 2001, 23, 25, 26, 33, 35, 54). За Власите на Балканот до X в. види Милош Цветковић, Уклучување Словена и Влаха у систем византијске провинцијске организације на југу Балкана до XI в. Сличности и разлики, *ЗРВИ*, XLIX, Београд, 2012, 30 и бел. 51, 52.

³ За поимот Бугари користен главно како политоним во X в. види Йордан Заимов, *Словяне и Българе* в старобългарската книжнина и в българската топонимия, во *Константин Кирил Философ, юбилеен сборник по случай 1100 годишнината от смъртта му*, София 1969, 134, Драган Ташковски, *Кон етногенезата на македонскиот народ*, Скопје 1974, 42, 155, 156, Цветелин Степанов, *Власт и авторитет в раносредновековна България*, София 1999, 175, Наде Проева, во Вовед кон Алфред Делакулонш, *Лулката на македонската државност*, Охрид, 2000 г., 8-15, Стојков, *Поимите...*, 115-235. Според некои автори „Бугари“ има политичка конотација уште во почетокот на IX в. (Д. И. Польвянный, Словяне и болгары в восточноримском имперском пространстве: проблемы различения, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, Петроград, 2008, № 2 (4), 62). Во бугарската историографија политонимот Бугари се третира често како етноним: Иван Божилов, *България при цар Симеон, История на България*, т. 2, Първа българска държава, БАН, София 1981, 321-324, Димитър Ангелов, *Формиране на българската народност и развитието ѝ в българска нация*, во *Из средновековното ни минало*, София 1990, 121, 122, Истиот, „Българска земя“, „българска страна“, „българско царство“, „българска държава“, „България“ (терминологични проучвания), во *Из средновековното ни минало*, София 1990, 135-137 (при што ја смета за етничка категорија дури и „бугарска земја“), Д. Петканова-Тотева, Кирил и Методиј в някои легендарни книжовни

често се кријат популации за кои тој не се јавува сопствен етноним. На пример од почетокот на X в. имаме граничен столб во Солунско со натпис „граница на Ромеи и Бугари“, а паралелно и истовремено Јоан Каменијат соопштува дека границата во Солунско дели всушност некои измешани словенски населби.⁴ Дека Бугари не се јавува сопствено име за Словените во Бугарија ни го демонстрираат и словенските извори настанати таму во крајот на IX и во X в. (види понатаму). Во фокусот на интерес овде, меѓутоа, не е толку политонимот „Бугари“ сам по себе, колку еволуцијата во неговото разбирање под влијание на христијанизацијата и прераснувањето на Бугарија во царство. Второто прашање што овде ќе се разгледа се византиските сфаќања во X в. за етницитетот⁵ во Бугарија во два основни аспекти – етничка употреба на поимот Бугари и восприаемањето на Бугарија како етнички хетерогена, мултиетничка земја.

Постоењето на повеќе етноси во Бугарија им било познато на византиските автори во X в. Арета Кесариски ќе му напише на Роман Лакапин дека преку свадбата на неговата внука со бугарскиот цар Петар ќе се облагородат „сите варварски етноси“,⁶ што подразбира постоење на поголем број етноси во Бугарија. Донекаде слични тврдења наоѓаме и кај Лав Мудри⁷ и Јоан Геометар,⁸ а се забележани и кај некои западни автори.⁹ Освен општи посочувања на постоењето на повеќе етноси во Бугарија во изворите наоѓаме податоци и за конкретни етноси во неа.

Очекувано најмногу информации наоѓаме за Бугарите кои се јавуваат и како владејачки елемент, и од чии редови потекнувале династијата и елитата. Византиските автори во X в. имале доста јасна претстава за етничката припадност на Бугарите и на повеќе начини зборуваат за нивното потекло, јазик и обичаи. Важна информација содржат како поимите користени како замена за зборот Бугари, така и поврзувањето на Бугарите со различни народи (и во вид на архаизација, и како актуализација).

Најчестите архаизми кои ги користат во X в. византиските автори за Бугарите се Скити, Мизи и Хуни. За жал „Скити“ и „Мизи“ се премногу неодредени поими за да

паметници, во *Константин Кирил Философ, юбилеен сборник по случај 1100 годишнината од смртта му*, Софија 1969, 75, 76.

⁴ Веселин Бешевлиев, *Първобългарски надписи*, Софија БАН, 1979 г., 171, Ioannis Caminiatae, *De expugnatione Thessalonicae*, Verolini, 1973, 8 (& 6).

⁵ Во оваа статија поимот етнос ќе се употребува како аналитичка категорија во смисла на етницитет, на претстава за постоење идентитет базиран врз идејата за општо потекло и културната различност, а изразуван и преку (само)именување со одреден општ поим. Потребно е да се избегнува опасноста во средновековните категории да ставаме современо разбирање и така да ги осовременуваме изворите.

⁶ *Грџки извори за българската историја* (понатаму ГИБИ), т. 5, БАН, Софија 1964, 70.

⁷ *The Taktika of Leo VI*, Washington, 2010, 459, &. 64, 310–314, се тврди дека етносот им е непостојан и составен од повеќе племиња, зборови посветени на Унгарците, но и на Бугарите за кои тврди дека скоро во сè се слични со нив.

⁸ Migne J.-P., *Patrologiae Graecae*, vol. 106, Paris 1863, col. 919 B (φύλα Βουλγάρων).

⁹ Спореди зборовите на кнезот Борис кажувани пред папските легати: „*Сите првенци и сите народи на бугарската земја*“ (*Omnes primates et cuncti populi vulgarum terrae*. ЛИБИ 2, 199, Писмо на Анастасиј Библиотекар до папа Адријан).

можат да ни дадат информација за етницитетот припишуван на Бугарите.¹⁰ За сметка на тоа Хуни е поретка идентификација и се користи кон поограничен круг од турски номадски народи.¹¹ Византиските автори во IX в., на пример, ги именуваат како Хуни Аварите,¹² со кои, исто така, ги поврзуваат и Бугарите. За „Пријателите кои доаѓаат откај Хуните, односно Бугарите“,¹³ се зборува во Клиторологиот на Филотеј. За продолжителната употреба на оваа идентификација на најофицијално ниво во Византија сведочи и Константин Порфирогенит, во чие дело *За церемониите* повторно го наоѓаме изразот „Пријателите кои доаѓаат откај (Хуните) или Бугарите“.¹⁴ Оваа претстава се потпирала на силна традиција, која била раширена во сите сфери на општеството.¹⁵ Идентификацијата Бугари – Хуни во X в. била вообичаена¹⁶ и се

---

¹⁰ Скити е прилично широк поим кој се користи за широк круг народи со „скитски“ начин на живот, населени (или дојдени од) „Скитија“. Обично така биле нарекувани: Хуни, Кутригури, Оногури, Утигури, Турки, Авари, Хазари, Бугари, Унгарци, Печенеги, Узи, Кумани Селџуци, Монголи, Татари, Османлии (Gjula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1983, 279-283), но понекогаш се употребувал и за Словените (*Geographi Graeci minores*, Carolus Mullerus, vol. secundum, Parisiis, 1861, 574). Мизи пак е географски поим кој само ни покажува дека Бугарите се асоцирани со Мизија.

¹¹ Хуни несомнено се користи како архаизација (Ангелов, *Образуването...*, 322), но пак претставува и класифицирање кон одредена група на „хунски“ народи. Во неа византиските автори во различните периоди вклучувале: Хуни, Акацири, Савири, Оногури, Утигури, Кутригури, Бугари, Авари, Турки, Унагрци, Узи, Кумани, Селџуци, Османлии (Moravcsik, *Byzantinoturcica...*, II, 233-236), но во која византиските извори никогаш не ги вбројуваат Словените. Слична на „хунската“ класификација е тврдењето во *За темите* од 30-тите години на X в., дека пред населувањето на Бугарите на Балканот „ги нарекувале Оногондури“ (*Constantino Porfirogenito de Thematis*, ed. A. Pertusi Roma, 1952, 85). Идентично поврзување во X в. со Оногондурите правеле изгледа и Унгарците. Анонимен арапски опис на народите на Северот (кр. IX в.) ги нарекува дунавските Бугари Нандор – име преземено од Унгарците во времето пред нивното преселување во Панонија. Името доаѓа од унгарската форма на Уногондур. (Д. Е. Мишин, *Сакалиба, Славјане в исламском мире*, РАН, Институт востоковедения, Москва, 2002, 56, 59, 60).

¹² Види на пример кај Теофан Исповедник (*Theophanis Chronographia*, Carolus de Boor, vol. 1, *Textum graecum continens*, Lipsiae, 1883, 315, 7-11, Οἱ ἄνθρωποι οὗς Ἀβάρους καλοῦσιν) и истото во *Сronographia tripartita* на Анастасиј Библиотекар („Хуните од запад наречени Авари“); во Вестаинската хроника, Покрстувањето на Баварците и Карантанците, „Аварите наречени Хуни“ во Делата на Дагоберт (*ЛИБИ* 2, 54, 254, 303).

¹³ *ГИБИ* 4, Софија 1964, 124 (понатаму). Петър Ангелов, *България и българите в представите на византијците (VII–XIV) в.*, Софија 2012, 92 смета дека употребата на Хуни овде не е етничко, туку има за цел да ги понижи Бугарите. Но зборот „пријателите“ покажува дека Хуни не е употребено пејоративно.

¹⁴ Constantine Porphyrogenetos, *The book of ceremonies*, vol. 2, Canbera 2012, 740; Constantini Porphyrogeniti, *De ceremoniis, Aulae byzantinae libri duo*, Rec. I.I. Reiskii, CSHB, Bonnae, 1829, 740, 2,3, 768, 8, 771, 22, 772, 3.

¹⁵ На пример во житието на Јоаникиј од Сава Бугарите на Крум се наречени Хуни, во житието за истиот напишано од Петар директно е кажано: „Хуните, т.е. Бугарите“, а истата идентификација ја наоѓаме и во житието со автор монахот Петар во крајот на IX в. (*ГИБИ* 4, 134, 136). Генезиј ги нарекува Бугарите од времето на Омуртаг „Хуните“ (Iosephi Genesii, *Regum libri Quattur, Corpus fontium historiae byzantinae*, vol. XIV, series Beroliensis, ed. H.-G. Beck, A.Kambylis, R. Keydell, 1978, 20, 27 – 21, 3). За „Хуни наречени Бугари“ (Οἱνοὶς ... καλομένους Βουλγάρους) во врска со мирот заклучен во 815 г. зборува во

однесувала како спрема минатото, така и спрема современоста. Таа не била ограничена само во Византија. Ја наоѓаме во словенски¹⁷ и во латински извори.¹⁸ И самите Бугари го изведувале своето потекло од Хуните (или барем го изведувале од Атила потеклото на власта).¹⁹

На границата меѓу архаизмот и актуелноста е споредувањето на Бугарите со Аварите. Никола Мистик во едно свое писмо до бугарскиот владетел Симеон му пишува: „аварските родови... од кои потекнувате“ (τῶν Ἀβάρων γένη, ὧν ὑμεῖς ἀποσπάδες ... γεγονάτε).²⁰ Слична врска се прави и во Монемвасиската хроника (втора половина на X и(ли) XI в.)²¹ каде Бугарите освен со Аварите се поврзуваат и со Хуните: „Аварите биле по род хунски и бугарски етнос“ (Γένος οἱ Ἀβαρες ἔθνος Ὀυνικὸν καὶ Βουλγαρικὸν).²² Врската е доста актуелна ако се земе предвид дека остатоци на Аварите се забележувани во изворите до крајот на IX в.,²³ а врска меѓу Бугари и Авари се прави и во однос на облеката (види подолу) и преку нивното именување како Хуни.

Многу поважни се оние случаи во кои византиските автори употребуваат современи етноними. Јосиф Генезиј ќе напише: „предводителот на Бугарите, кој по

60-тите години на X в. продолжувачот на Теофан во својата Хронографија (Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, Rec. I. Bekker, CSHB, Bonnæ, 1838, 31, 10, 11).

¹⁶ Веројатно на Бугарите се однесува и една стихотворба посветена на стратегот Катакалон од ср. на X в. во која се зборува за τῶν Σκυθῶν Οὐννων, *ГИБИ* 5, 306, бел. 5

¹⁷ Врска Бугари и Хуни наоѓаме кај Григориј Мних базиран на Малала „**Сѣй ѱхилеουςъ имъый вога своа, иже нарицахоуся тогда Жоуръмидинос, нунна Болгаре и ѱнноу**“ (Калайдович, *Иоаннь эскархъ Болгарскій*, Москва, 1824, 181), која ја нема во оригиналот, cf. Ioannis Malalae, ed. Dindorf, Bonnæ, 1831, p. 97, 19-21.

¹⁸ Христијан Дуртмар ги посочува Бугарите како еден од хунските народи, *ЛИБИ* 2, Софија 1960, 118).

¹⁹ Во Именикот на бугарските канови, О. А. Мудрак, Заметки о языке и културе дунајских булгар, *Orientalia et Classica* VI, Аспекти компаративистики I. Москва, 2005, 89-94.

²⁰ Migne, *PG* CXI, col. 81 C.

²¹ Оваа компилирана хроника зачувана во ракописи од XVI в. во науката е датирана различно – според Лемерл пред 932 г., Кодер – по 932 г., Дујчев меѓу 972 – 1018 г. Во нејзиниот текст се наоѓаат спомнувања на настани меѓу 1082 – 1339 г. (види *The Oxford dictionary of Byzantium*, New York – Oxford, 1991, v. 1, 445.

²² Ангелов, *Образоването...*, 142 мисли дека во Хрониката се прави поврзување на Словени, Бугари и Авари. Директно поврзување Словени = Бугари во текстот не постои. Имаме претпоставено изедначување Словени – Авари (кое поново не е директно, туку се извлекува од споредба на различни делови на компилираниот текст, базирани на различни извори: Пелопонез е освоен од Авари, а подоцна таму живеат Словени) и директното идентифицирање на Авари со Хуни и Бугари. Смеслата на оваа споредба се изјаснува од продолжението: „Тие (Аварите СС) имале многу долга коса, врзана со панделки и сплетена, а нивната носија, била слична на носијата на останатите Хуни. Тие биле народ измеѓу оние номади, што живееле во рамниците од другата страна на Кавказ (*ГИБИ* 6, Софија, 1965, 66, 67).

²³ Јован Ковачевић, *Аварски каганат*, Београд 1977, 99, Walter Pohl, *Conceptions of ethnicity in Early Medieval studies*, *Archaeologia Polona*, vol. 29, 1991, 44.

род потекнува од Аварите и Хазарите“ (ὁ δὲ ἀρχηγὸς Βουλγαρίας, οἷς τὸ γένος ἐξ Ἀβάρων τε καὶ Χαζάρων).²⁴ И додека овде потеклото е однесено спрема владетелот Лав Ѓакон, кој пишува во последната декада на X в. и чија информација е уште повредна поради неговиот личен престој во Бугарија, таквото потекло ќе го однесе кон народот: „Кажуваат дека Мизите се одвоиле од северните Котраги, Хазари и Кумани... и по името на својот племенски водач Булгар ја нарекле областа Бугарија“ (λέγεται γὰρ Μυσοῦς ἀποίκους τῶν ὑπερβορέων Κοτράγων, Χαζάρων τε καὶ Χουμάτων ὄντας ...ὁμωνύμως δὲ τὴν χώραν ἀπὸ Βουλγάρου (τῶν σφῶν φυλάρχου) Βουλγαρίαν καλέσαι).²⁵ Зборовите „кажуваат“, „за тоа постои и друг расказ“, покажуваат дека напишаното од Лав Ѓакон го одразуваат раширеното, кон крајот на X в., мислење меѓу Ромеите за етничкото потекло на Бугарите.

Може да се резимира дека византиските автори во IX и X в. под поимот Бугари во етничка смисла разбираат народ сроден со Аварите, Хазарите, Котрагите и Куманите, а како еден од архаизмите за него употребуваат Хуни. Во тоа Ромеите не биле осамени. Слични информации доаѓаат и од запад,²⁶ од словенските текстови од Бугарија,²⁷ од Хазарите,²⁸ од еврејски²⁹ и некои арапски³⁰ извори.

---

²⁴ Iosephi Genesisii, 61, 91-93

²⁵ Leonis Diaconi Caloensis, *Historiae libri X*, rec. Nasii C. V., CSHB, Bonnae, 1828, 103, 18-23.

²⁶ Во втората половина на IX в. Christiani Drathamari ги поставува Бугарите во една група со Хазарите: Nam et in Gog et in Magog, quae sunt gentes Hunorum, quae eb eis Gazari vocantur, iam una gens ... Bulgari quoque, qui et ipsi ex ipsis gentibus sunt, quotidie baptizantur, Christiani Druthmari Corbeiensis monachi, *Expositio in Matthaicum evangelistam*, Patrologia Latina, 106, 1851, col. 1456 AB.

²⁷ Словенскиот превод на Синасарот на Цариградската црква (со не многу сигурна хронологија): **Вангрџы Българе / при Угрѣхѣ Българе** (Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, 283) кое во грчкиот оригинал го нема (таму стои Σκθοβοϋλαροι, *ГИБИ* 5, 291). Извесна макар и релативна споредба на Бугарите со Хазарите според начинот на наследување по линија татко – син, брат – брат прави и Јоан Екзарх во Шестоднев (Јоан Екзарх, *Шестоднев*, Софија, 2000, 159).

²⁸ Хазарскиот каган Хосиф IV во писмо до шпанскиот рабин Хасадај од средината на X в. „Ти соопштувам дека потекнувам од синовите на Јафет, од потомството на Тогарма ... Тогарма имал десет синови ... првиот Авијар, вториот – Турис ...четвртиот – Угуз ... седмиот – Хазар ... деветиот – Б-л-г-р, десеттиот Савир...“, Всил Гюзелев, *Средновековна Бџлгария в светлината на нови извори*, Софија 1981, 123.

²⁹ Во средновековната еврејска енциклопедија Сефер Јозефон, напишана во Шпанија во втората половина на X в.: „Тогарма опфаќа десет родови, а тие се Хазари, Печенези, Алани, Бугари (bwlgr), Варјаги, Турки, Буз (Егузи), Савири, Угри ... Угрите, Бугарите и Печенезите живеат близу до големата река наречена Дунав, т.е. Дунај“, Гюзелев, *Средновековна Бџлгария...*, 126.

³⁰ Според Ал Масуди Бугарите „се потомци на Јонан син на Јафет“, за разлика од „Словените произлегуваат од Мар, син на Јафет, син на Ној, од кој произлегуваат сите словенски народности и со него го поврзуваат своето потекло.“ Ал Истахри во првата половина на X в. изгледа ја вбројува земјата Булгар заедно со таа на Хазарите во земјите на Турките (Райна Заимова, *Арапските извори за бџлгарите*, Христоматия, Софија, 2000 г., 36, 49, 71, 75).

Освен потекло во изворите со поимот Бугари се поврзуваат и други елементи како јазик, облека и обичаи. За тоа дека Бугарите имале свој јазик зборува уште патријархот Никифор кога тврди дека зборот *onglos* е на нивниот јазик.³¹ Подоцна во житието на Еварест се спомнува некој монах „Скит“ во византиска Тракија, кој имал прекар на „јазикот на Бугарите“ (*βουλγάρων διάλεκτον*).³² Во еден извор од X в. посветен на чудо извршено од св. Ѓорѓи со едно заробено од Бугарите византиско момче, се спомнува сад за вода „наречен на локалниот диалект кукумиј“.³³ Во азбучникот Свидас се одбележува дека „Хонза – така се нарекуваат кај Бугарите крадците“ (*Χόνσα – παρὰ Βουλγάρους οἱ κλέπται*).³⁴ Наспроти ширењето на словенската богослужба во Бугарија нема податок дека бугарскиот јазик бил сметан за словенски (а ниту словенскиот за бугарски). Ниту еден од посочените како бугарски зборови не е словенски. Информации за јазикот на Бугарите имаме и надвор од Византија. Кон крајот на X в. Ибн Хаукал објаснува дека бугарскиот јазик е „како јазикот на Хазарите“.³⁵ Постоеле и обиди за пишување на бугарски јазик со грчки букви, за што се сочувани и натписи.³⁶

За постоење на посебна препознатлива бугарска облека се зборува во Чудото на св. Ѓорѓи со Бугаринот: ромејското момче – бугарски роб наеднаш се нашло дома облечено во „бугарска облека“ (*βουλγαρικὴν στολὴν*).³⁷ По смртта на Симеон, според Продолжувачот на Теофан, двајцата браќа на царот Петар – Јоан и Венијамин „уште се облекувале во бугарска облека“.³⁸ Според византискиот церемонијал забележан во Клиторологиот на Филотеј (899 г.) при описот на облеката со која треба да бидат облечени различните гости е одбележано: „Бугарите во нивните сопствени облекувања“³⁹ а истото се наоѓа и во *За церемониите* на Константин Порфирогенит: „Бугарите во своите сопствени алишта“.⁴⁰

Каква поконкретно била бугарската облека ни кажуваат други извори – според Свидас таа е идентична со аварската. Под референцата „Бугари“ во него пишува „на

³¹ Nicephori, Archiepiscopi Constantinopolitani, *Opuscula Historica*, ed. Carolus de Boor, Lipsiae, 1880, 34, 89. Се смета дека зборот доаѓа од турското *agal* – заградено место.

³² ГИБИ 4, 316.

³³ ἡ ἐπιχώριος διάλεκτος καλεῖν κουκούμιον. Зборот е од латинско потекло, но поминат низ грчка и бугарска транскрипција (ГИБИ 5, 65, бел. 1). Важното во случајот е што се спомнува локалниот говор, кој е најверојатно бугарски – момчето било облечено во „бугарска“ носија.

³⁴ *Suidae Lexicon*, graece et latine, ed. Thoman Gaisfordum, Godfedus Bernhardt, tomus prior, Halis et Brunsvigae, 1853, 1129.

³⁵ Заимова, *Арабските извори...*, 76. Од некои негови забелешки за Бугарите (дека граничат со „Грците“, „многубројни се и во минатото ги отфрлале одредените им од Рум даноци и налози“), може да се заклучи дека текстот е пишуван по падот на Бугарија во 972 г., а информацијата се однесува на Дунавските Бугари.

³⁶ Бешевлиев, *Надписи...*, 186-190. Затоа не е во право Фајн кога тврди дека бугарскиот јазик во тоа време веќе исчезнал (John Fine, *The early medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Michigan, 2008, 129).

³⁷ ГИБИ 5, 65.

³⁸ Theophanes Continuatus, 412, 6-8, ἔτι στολῆ ἐκσμοῦντο Βουλγαρικῆ

³⁹ ГИБИ 4, 128.

⁴⁰ *The book of ceremonies*, vol. 2, 768, 772, Constantini Porphyrogeniti, *De ceremoniis*, 182 768, 12, 13, 772, 6

Бугарите им се бендисала носијата на Аварите; тие ги замениле своите алишта со нивните и досега така облечени одат.⁴¹ Според Монемвасиската хроника: „нивната носија (на Аварите, СС), била слична на носијата на останатите Хуни.“⁴² Податоци во врска со тоа наоѓаме и во западни⁴³ и во арапски⁴⁴ извори, а и во археолошките наоди.⁴⁵ Макар во текот на X в. да течел брз процес на ромеизација на елитата, и посебно династијата, во однос на облеката⁴⁶ Бугарите сепак си останувале традиционалисти.

---

⁴¹ *Suidae Lexicon*, col. 1016, 9-11 ὅτι οἱ Βούλγαροι ἠρέσθησαν εἰς τὴν στολὴν τῶν Ἀβάρων καὶ μετῆμφιάσαντο αὐτὴν καὶ ἕως νῦν περιβέβληται. За облеката на Бугарите и нејзината сличност со унгарската, аварската, киргиската и останатите Турки види кај Геза Фехер, *Ролята и културата на прабългарите*, София, 1997, 144, 147-147. За истото види и кај Веселин Бешевлиев, *Първобългарите бит и култура*, София, 1981, 99-101, кој цитираните примери за облеката на Бугарите ги сместува во својата монографија за несловенските Бугари. Спореди и Петър Ангелов, *България...*, 67-71.

⁴² *ГИБИ* 6, 66, 67. Оваа информација е идентична со таа што ја наоѓаме кај Теофан, и пренесено кај Анастасиј Библиотекар, дека на Аварите „облеката им била иста како на останатите Хуни“ (Anastasio Bibliotecari, *Chronographia tripertita*, ed. Carolus de Boor, vol. II, Lipsiae, 1885, 146, 8). Затоа е во грешка Ангелов, (*Образуването...*, 305, 306) кога смета дека под бугарска облека се мисли на специфична облека на новоформирана словенска бугарска народност. Дека словенската облека била нешто посебно за византиските автори може да се заклучи од спомнувањето на „словенски забратки“ (σθλαβινικῶν φακίωλον), во Книгата на епархот, *Византијска книга Епарха*, Москва 1962 г., 57, VIII § 1.

⁴³ Сличноста на бугарската со унгарската фризура ја забележал Лиутпранд кај еден бугарски пратеник аристократ во Константинопол во 968 г., *Bulgarorum nuntium, Ungarico more tonsus, aenea catena cinctus, et ut mens mihi sugerit, catechumenus ... patricium tamen* (Liudprandi, *Relatio de legatione, Monumenta Germanica Historiae, SS*, v. III, ed. G. Pertz, Hannoverae, 1839, 351, 15-29). Бешевлиев (*Първобългарите...*, 100) го поврзува со податокот во Именикот на бугарските канови за првите канови со „избрчени глави“. За некои специфики во облекувањето на Бугарите од втората половина на IX в. информација наоѓаме во Одговорите на папа Никола I на прашањата на Бугарите (нивните жени носеле некој вид шалвари исто како мажите, и забратка или турбан (*ЛИБИ* 2, 103, 107, Бешевлиев, *Първобългарите...*, 99).

⁴⁴ Со информацијата за земањето на тесната аварска облека кореспондира известието на Ибрахим Ибн Јакуб, кој во 965 г. ги сретнал пратениците на бугарскиот цар: „Тие носеа тесни алишта и се имаа опашано со долги појаси на кои беа поставени копчиња од злато и сребро“, Semen Rapoport, *On the Early Slavs. The Narrative of Ibrahim-Ibn-Yakub, The Slavonic and East European Review*, Vol. 8, No. 23 (Dec., 1929), 337, 338. Ибн Хаукал општо констатира дека „облеката на Хазарите, Булгар и Буцанак е целата од обработена кожа (како) кадифе“ (Займова, *Арапските извори...*, 75, 76).

⁴⁵ На пример појавата во крајот на IX и почетокот на X в. во Бугарија појаси во унгарски стил, Mariela Inkova, *A contribution to the problem of producing the Old Bulgarian belt fittings from the X century, Die archäologie der frühen Ungarn chronologie, technologie und methodik*, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 2012, 275-279.

⁴⁶ Веќе цитираното тврдење за браќата на Петар е значајно и со тоа што се наведува носењето на бугарската облека во владетелското семејство како куриозитет и нешто изживеано („уште“), а Симеон Магистер дури и не разбрал дека станува збор за бугарска облека туку го протолкувал како бугарско писмо (επι στολή е изтолкувано како еπιστολή),

Во изворите се наоѓаат податоци и за специфични практики и обичаи на Бугарите. Многу значајна во тој однос е Тактиката на Лав Филозоф (пишувана меѓу 904–912 г.) во која повеќе пати се подвлекува сличноста до идентичност во многу аспекти меѓу Бугарите и Унгарците: „уредувањето и борбениот поредок на Турките... малку или никако не се разликуваат од бугарските“,⁴⁷ Бугарите и Унгарците се вбројуваат во номадските „скитски“ народи“. ⁴⁸ Тие „често ги врзуваат непотребните коњи назад претворајќи ги во заштита“ и за нив е штетно отсуството на пасишта „поради големиот број коњи што ги водат со себе“. ⁴⁹ Коњите на благородниците се покриени однапред со железни панцири, а пак сите „обраќаат големо внимание и многу се вежбаат да стрелаат од своите коњи.“ Ги придружуваат многу коњи и добиток, кои им даваат храна и млеко, а истовремено ги прават да изгледаат многубројни. Логоруваат без утврден логор распрнати по племиња и родови. Ги пасат „без прекин своите коњи и летно и зимно време. Во време на војна тие ги задржуваат коњите што им се неопходни и сопнувајќи ги нивните нозе околу турските шатори, ги чуваат дури до времето на битката“. ⁵⁰ Податоците на Лав Филозоф за Унгарци и Бугари се потврдуваат и од други извори (Ал Масуди,⁵¹ Легенда за железниот крст),⁵² и од графити на коњаници вооружени со лакови, пронајдени во Североисточна Бугарија.⁵³

Во X в. Бугари живееле не само на Дунав. Изворно познати се и т.н. Црна Бугарија на Бугарите во Хазарија, а пак на Волга никнало друго силно бугарско. Изворите обично не прават разлика меѓу народите во овие три Бугарии – употребуваат за нив ист поим. Понекогаш во еден извор се наоѓаат податоци за две или три од овие групи Бугари. На пример Константин Порфиригенит зборува за Бугарија и Бугарите на Балканот, нарекувајќи ги соодветно Бугарија и Бугари, а истовремено зборува и за

Symeonis Magistri, *Annales*, Rec. I. Bekker, CSHB, Bonnae, 1838, 740, 12-14). За конзерватизмот на Бугарите во облекувањето види и Степанов, *цит. дело*, 132.

⁴⁷ *The Taktika* 463, & 73, 350, 351, Leo Imperator, Tactica, *Patrologiae Graecae*, CVII, J.-P. Migne, Paris, 1867, (понатаму Leo Imperator, PG CVII), col. 956 D – 958 A, 958 A – B, 960 D, 964 B. За сличноста според начинот на војување меѓу Бугари и Унгарци види и кај Геза Фехер, *Рољата...*, 139-143.

⁴⁸ *The Taktika*, 453, § 41, 221 – 226.

⁴⁹ Leo Imperator, PG CVII, col. 960 B.

⁵⁰ Leo Imperator, PG CVII, col. 957 C – 960 A.

⁵¹ Бурџан (т.е. Бугарите) имаат воени коњи, кои никој не смее да ги јава во време на мир. При војна напред ги ставаат стрелците со лакови, а позади децата. „Ако меѓу нив и Ромеите се заклучи мир Бурџан плаќаат водејќи им слуги од Словените и други како нив“ (Займова, *Арабските извори...*, 36).

⁵² „Сказание за железниот крст“ и епохата на цар Симеон, Анчо Калоянов, Мария Спасова, Тодор Моллов, Велико Търново, 2007, 178, 179, 185. Чудото со св. Климент што се наоѓа во овој извор го потврдува тврдењето на Лав Мудри за големата сличност меѓу Унгарци и Бугари. Климент бил истакната личност, живеел во Дрстар и опишува масовна битка меѓу Унагнци и Бугари во која учествувал, после поразот бегајќи со својот коњ тој забележал „четворица мажи на коњи. И кога ме видоа, се пуштија кон мене. И познав дека не се наши, туку Угри“ („Сказание за железниот крст“, 186). Во првиот момент Климент не ги распознал какви се (што зборува за сличноста во облеката и вооружувањето меѓу Унгарци и Бугари) и дури откако тргнале да го напаѓаат разбрал дека не се Бугари туку Унгарци.

⁵³ Јанко Христов, *Щрихи към „Сказание за железниот крст“*, Благоевград 2011, 50.

Бугарија во Хазарија, без да најде за потребно да направи некакво етничко, или друго разграничување меѓу двете групи освен додавањето на зборот „црн“ за Бугарија до Хазарија.⁵⁴ Односно – термилошки се разграничуваат териториите, но не и нивното население. Единствената врска меѓу овие три земји е името и етносот што ги создал и одржувал, а имено Бугарите, а не целото население кое е прилично различно по состав.⁵⁵ Меѓу овие три „носителите на државноста“ изворите во X в. не правеле етничка разлика, што зборува против тезата дека Бугарите на Балканот во тоа време се имаат асимилирано.

Всушност и во самата Бугарија доста византиски автори во X в. правеле разлика меѓу Бугарите во етничка смисла и останатото население во Бугарија, а понекогаш под Бугарија / бугарска земја мислеле конкретно на територијата населена од Бугарите во Мизија, а не на целата територија на државата. Така при описот на унгарскиот упад во Бугарија од североисток во 896 г. при што била опустошена Добруца⁵⁶ византиските автори тоа го нарекле опустошување на „целата бугарска земја“ (*πασῶν τῆν Βουλγαρικῆν ... γῆν*).⁵⁷ Во *Словото за мирот со Бугарите* Бугарија се асоцира со „Хемус и Дунав.“⁵⁸ Во *За темите* се констатира дека „Бугарија и самиот Истар и прочуената планина Хемус, која стигнува до Понт се делови на Тракија, но сега веќе не спаѓаат кон неа.“⁵⁹ Овде под Бугарија не се мисли на целата територија на државата зашто поголемиот дел од неа никогаш не била во Тракија. Константин Порфирогенит во *De administrando imperio*, опишувајќи го патот на Русите до Константинопол наведува дека откако ќе се помине устието на Дунав се влегува „во Бугарија“, а потоа дека од устието на Дунав до р. Тичина „сето тоа е бугарска земја“.⁶⁰ И „од источната страна со Турките граничат Бугарите, каде ги дели реката Истар нарекувана уште

---

⁵⁴ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, Washington, 1967, 64 (& 12, 1), 186 (& 42,77).

⁵⁵ Во арапските извори во X в. се набљудува мешање на информациите за различните Бугарии (особено е забележливо тоа при Ал Масуди и Ибн Хаукал, Заимова, *Арапски извори*, 36, 44, 45, 75-77, види и Стојков, *Поимите*, 215-217), а дури и подоцна руските извори правеле само географска разлика меѓу двете Бугарии (Бугарија на Волга и Бугарија на Дунав), при што Бугарите на Дунав ги сметале за насилници на Словените (Повест времених лет, *Полное собрание русских летописей*, т. 1. Лаврентьевская летопись. – Ленинград, 1926–1928. – VIII, 5, 7, 11, 19, 21, 28, 29, т. 2, Ипатьевская летопись, Санкт Петербург 1908 г., 5, 14).

⁵⁶ Константин Порфирогенит го опишува реонот на борбените дејствија на следниот начин – Мацарите ја „преминале (р. Дунав, СС) ... стигнале дури до Преслав ... тврдината наречена Мундрага и се вратиле во својата земја“ (Porphyrogenitus, *De administrando...*, 176, & 407-12). За унгарската инвазија и нејзиниот опфат види кај Dmitri Obolensky, *Byzantium and the Slavs*, New York 1994, 50, Христо Димитров, *Българо-унгарски отношения през средновековието*, София 1998 г, 29-35, Иван Божилов, Цар Симеон Велики (893–927); от „варварска“ држава до христијанско царство, во *История на средновековна България VII – XIV в., История на България, т. I*, София, 1999, 248.

⁵⁷ Theophanes Continuatus, 358, 21, 22. Истото го наоѓаме и кај Лав Граматик: „Турките поминале од оваа страна и ја опљачкале цела Бугарија“, а Симеон поразен се сокрил во Дристра, Leonis Grammatici, *Cronographia*, ed. Im. Bekkeri, CSHB, Bonnae 1842, 268, 10-12.

⁵⁸ ГИБИ 5, 93.

⁵⁹ *De Thematibus*, 84.

⁶⁰ Porphyrogenitus, *De administrando...*, 62, 63, & 9, 96, 97, 101.

Дунав“.⁶¹ Меѓутоа при описот на просторот од Солун до Белград и од Унгарија до Печенезите повеќе Бугари и бугарска земја кај него не се спомнуваат.⁶² За Лав Ѓакон „земјата на Мизите“ е расположена кај Хемус и Родопа“.⁶³ Слично именување и разграничување наоѓаме и во некои невизантиски извори.⁶⁴ Овие случаи не можат да се објаснат само со асоцирање на државата со нејзиниот центар.

Потврда за последното е и фактот што во X в. во Византија е сосема жив споменот каде поточно се населиле Бугарите. Јосиф Генезиј како место на населување на Бугарите посочува: „Доростол и Мизија“.⁶⁵ На тврдењето на Симеон дека Ромеите се навикнале Бугарите да владеат со „Доростол и други места“ Роман Лакапин одговара дека соодветните императори многу биле укорувани „затоа што дозволиле вие да се заселите во таа земја“.⁶⁶ Според Лав Ѓакон „Мизите“ (кај него еквивалент за Бугарите) „ја добиле областа, што се наоѓа меѓу Истар и Македонија. Таму се преселиле тие“, при што под Македонија се мисли на темата.⁶⁷ Притоа не станува збор за констатации кои се однесуваат само на далечното минато туку и на современа состојба. Во житието на Еварест (пишувано во првата четвртина на X в.) наоѓаме дека: „Постои еден скитски етнос кој живее во планината Хемус покрај реката Дунав, нив ги викаат Бугари“,⁶⁸ а слични констатации има и во некои невизантиски извори.⁶⁹ За тоа

---

⁶¹ ГИБИ 5, 215.

⁶² Според Генадий Литаврин, Константин Багрянородниот о Болгари и Болгарах, *Сборник в чест на акад. Димитър Ангелов*, БАН, София 1994, 34, причината е во тоа што Византија не ги признавала бугарските освојувања на просторот меѓу Солун и Белград.

⁶³ Leonis Diaconi, 62, 19, 20.

⁶⁴ Во Видението на Исаја, директно е посочено дека Бугарите се Кумани (**третію част отъ Коумани, рекоми Българе**), кои се населиле во „Карвунската земја, наречена бугарска“. Понатаму се зборува за опширна бугарска земја на Балканот, но во никој дел од неа не се спомнуваат Бугари (напротив се тврди дека откако запустела била населена од византискиот император со луѓе од Западните страни), Ѓордан Иванов, *Богомилски книги и легенди*, София 1970 г., 281, Заимова В.Т. и Милтенова А. *Историко-апокалиптичната книжнина във Византија и в средновековна България*, София, 1996, 199-201. Види и кај Идризи кој во XII в. идентификува „земја на Бурџаните“ (вообичаен поим за дунавските Бугари кај Арабјаните) во Добруца (Б. Недков, *България и сџедните ѝ земи през XII век според Географјата на Идриси*, София, 1960, 18, 93, 105). Можеби во иста категорија спаѓа една глоса за Бугарите во словенскиот превод на Јудејската војна на Јосиф Флавий: **Дакѝ нарицаемѝи Българе въ Истре живѝщиѝ**, *История Юдейской войны Йосифа Флавия древнерусский перевод*, т. 1, РАН, Москва 2004, 185, Димитър Пеев, Глоса за българите в славянскиот текст на Јудејската војна на Јосиф Флавий, *Старобългарска литература*, 33-34, София 2005, 485-491.

⁶⁵ Iosephi Genesii, 61, 3-6, Δορυστόλου καὶ τῆς Μυσίας.

⁶⁶ ГИБИ 4, 303.

⁶⁷ Leonis Diaconi, 104, 8, 9.

⁶⁸ ГИБИ 4, 315 ἔθνος ἐστὶ σκίθικὸν ἔνδον τοῦ Αἴμου ὄρους παρὰ τὸν Δανούβιον ποταμὸν φκισμένον, οὗς καλοῦσι Βουλγάρους.

⁶⁹ Во едно писмо на хазарскиот хаган се тврди дека избеганите од Хазарите Бугари „До денешниот ден тие живеат по реката Дунав, во близина на Кустанда“ (цит. по Петър Петров, *Образување на българската држава*, София 1981, 133), а иста информација има и во еврејската енциклопедија Јозефон од X в.: Угрите, Бугарите и Печенезите живеат близу до големата река наречена Дунав (Гюзелев, *Средновековна България...*, 126). Во некои латински извори во однос на минатото: *Vulgarorum gentem*,

сугерира и појавата на практиката да се употребува Мизи/Мизија како архаизација, како еквивалент и замена на *Бугарија* / *Бугари* од втората половина на X в.

Во цитираните случаи се преплетуваат претставите на византиските автори за идентичноста на Бугарите во X в. со дојдените со Аспарух, нивната територијална ограниченост во почетно заселените територии во Мизија, користење на „бугарска земја“ (и поретко Бугарија) за етничката територија (за државата изгледа претпочитале „Бугарија“), а истовремено и јасно укажување на мултиетничноста на државата, во која етничките Бугари населувале само еден релативно мал дел.

Во изворите наоѓаме и етничко разграничување меѓу владееачи и владееени. Никола Мистик во својата кореспонденција со Симеон повеќе пати прави разлика меѓу Бугарите или (на)родот на Симеон и народот што му е потчинет. Во писмо од 920 г. тој пишува: „ниту за целиот бугарски род (genos), ниту за потчинетиот ти народ (laos)“.⁷⁰ Или во писмо № 18 во кое еднаш пишува дека Симеон добил власт од Бога да управува со ethnos, а потоа дека заповеда на еден laos, којшто му е потчинет за на крајот да одбележи: „многумина од твојот laos и твојот genos постојано ја хулат војната“.⁷¹ Во друго писмо го прославува Бог дека му дал на *бугарскиот genos* таков маж за глава и архонт ... да не прекине *твоето* (на Симеон, СС) *семе* да владее над *бугарскиот ethnos*.⁷² И во словенските извори се набљудува слично термиолошко разграничување меѓу власт (бугарска) и поданици (небугари): наспроти категориите „словенски јазик“, „словенски народ“ „Словени“ наоѓаме „бугарски кнез“, „бугарски екзарх“, „бугарска земја“ и сл.⁷³

Претставата за власта во Бугарија во византиските извори се врзува со идејата за Бугарите и нивното турско потекло. Тоа е видно кај Генезиј кој потеклото од Хазарите го однесува имено на владетелот на Бугарија, а пак Лав Гакон го прави истото само

---

quae est super Danubium , *Chronicon Vedastinum*, ed. G Waitz., MGH, SS, XIII, 699, 48; *Vulgarum gens ... circa Danubium occupant* Анастасиј Библиотекар писмо до папата Адријан II, *ЛИБИ* 2; 198, *Vulgarum gentem quae est super Danubium* Ландолф Сагакс *ЛИБИ* 2, 343 (кр. на X в.).

⁷⁰ Migne J.-P., *Patrologiae Graecae*, tomus CXI, Paris, 1863 (понатаму Migne, PG, CXI), 112 В – С: καὶ παντὶ τῷ Βουλγάρων γένει καὶ ὑπὸ δὲ τελοῦντι λαῷ.

⁷¹ *Истото*, 136 С τοῦ σοῦ λαῷ, τοῦ σοῦ γένος.

⁷² *ГИБИ* 4, 192.

⁷³ На пример кај Црноризец Храбар: „Словени“, „род словенски“, „словенска реч“, „словенски јазик“, „словенски писмена“, „словенски букваре“, категории поврзувани со „нас“, „ние“, наспроти неутралното „кнез бугарски“ (даден после византискиот, а пред моравскиот и блантенскиот владетел (*Старословенски кирилметодиевски извори*, ед. Ѓорѓи Поп-Атанасов, Скопје 2011, 122-125). Особено карактерна е терминологијата кај Григориј Мних: „словенски јазик“ наспроти „бугарски кнез“ „цркви бугарски“ и „Мирмидонци“ наречени „Бугари Хуни“, Калајдович, *Иоаннь ексархъ Болгарскій...*, 178, 181. Спореди и кај Тотева, *Кирил и Методиј...*, 76. Во единствениот случај кога наоѓаме самоидентификација со бугарски народ (*Ѡт пазька есмь новопровештенаго блъгарьска*, „Сказание за железния кръст“, 178) е во прашање етнички Бугарин од денешна Добруца. Ангелов, *Образуването...*, 327-328, случаите на употреба на придавката „бугарски“ со категории на власта неосновано ги интерпретира како израз на етничка (само)свест.

на различен начин (името на народниот водач).⁷⁴ Тоа е демонстрирано и во практиката да се именуваат во византиските извори со прекарот *Бугари* луѓе од владејачкиот род и елитата.⁷⁵ Во ниту еден случај кога некој е наречен „Бугаринот“ тој не е носител на словенско име. Сите луѓе од елитата на бугарската држава во византиските извори во X в. имаат христијански (често со додаден прекар Бугаринот) или бугарски имиња.⁷⁶

Резимирајќи го до овде наведеното може да се каже дека кај византиските автори во X в. поимот Бугари во етничка смисла се употребувал за означување на турски народ чии делови живеат на Балканот (Мизија), крај Волга и во Хазарија, различен од останатото население во бугарската држава, со свој јазик и обичаи.

Макар да било познато дека во Бугарија има и други етноси тие обично остануваат анонимни. Патријархот Никола Мистик, на пример, спомнува и бугарски поданик, кој не бил од родот на Бугарите, но без да посочи од каков народ е.⁷⁷ Како што беше веќе посочено Арета Кесариски исто зборува за постоење на повеќе етноси во Бугарија. Некои од нив, како Власите, ќе излезат од таквата анонимност по падот на Бугарија.⁷⁸ Дотогаш и тие и останатите етноси во Бугарија се скриени под политонимот Бугари. Единствениот небугарски етнос во Бугарија кој макар и инцидентно ќе го најдеме кај византиските автори во X в. се Словените. Во почетокот на X в. Јоан Каменијат кажува дека дел од словенските населби во Солунско му плаќаат данок на „соседниот скитски народ“, т.е. дека под бугарска власт живеат Словени.⁷⁹ Отприлика од исто време во Тактиката на Лав Филозоф се зборува за Словените и нивните обичаи. Изгледа во прв ред се имаат во предвид Словени во Византија, но веројатно – и оние под Бугарија. За тоа може да се суди од тврдењето на

---

⁷⁴ Спореди со Именикот каде власта се поврзува со потекло од Атила (Мудрак, *Заметки...*, 90-94).

⁷⁵ Практиката да се нарекуваат луѓе со прекарот „Бугаринот“ постоела и порано (на пример патријархот Никифор пишува за „Бугаринот Тот, брат на Вајан“, *Свод* 2, 82), но е особено карактерен за X в. Така се нарекувани: „Бугаринот Тервел“, „Михаил Бугаринот“, „Бугаринот Теодор“, „Петар Бугаринот“, „Симеон Бугаринот“ (царот), „Петар Бугаринот“ (царот), „Теодор Бугаринот, близок човек на Симеон“, „Стефан Бугаринот“ (учесник во преговорите по смртта на Симеон) Theophanes Continuatus, 359, 15, 413, 17, 18, Constantine Porphyrogenitus, *De administrando*, 73, & 13, 148, 149, *De thematibus*, 75, Арета Кесариски, *ГИБИ* 5, 74, Leonis Grammatici, *Cronographia*, 168, 1,2, 232, 1, 244, 6, 269, 3, 311, 22, 23, 316, 15, 20, 320, 10, Symeonis Magistri, *Annales*, Rec. I. Bekker, CSHB, Bonnae 1838, 678 11, 721, 10, 722, 14, 735, 15. Можно е имено христијанизацијата и христијанските имиња да ја предизвикале потребата за дополнително уточнување потеклото на конкретниот човек.

⁷⁶ Во елитата ги среќаваме следните имиња: Сурсувул, Алогоботур, Ицвоклија, Умар, Есхач, Батај, Бојан, Борис, Теодор Сигрица, Дистра, Вулија, Имник, Книн, Мармаис, Маготин Крон, Алцег, Бутаул, Лоборчи, а во унгарските извори: Менуморут, Салан, Глад, во словенските: Докс, чргубилја Мостич, во натписи – Тупај. Некои имиња е можно да се титули, но повеќето очигледно се лични. Види и Ташковски, *Кон етногенезата...*, 48, Ѓордан Андреев, Иван Лазаров, Пламен Павлов, *Кой кой е в средновековна Бџлгария*, София 1994 г.

⁷⁷ Бегалецот „како што кажува, не е ниту од родот на Бугарите, ниту пак бил служител на некој во Бугарија.“ Migne, PG, CXI, col. 44 D).

⁷⁸ Ioannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*, Berlin, 1973, 329, 79, 80.

⁷⁹ Caminiatae, 8 (& 6), спореди и 10 (& 9), 58-60.

василевсот дека некогаш Словените живееле на север од Дунав, а потоа ја поминале реката, а поголемиот дел од јужниот дунавски брег со добар дел од Балканот во негово време се наоѓа во Бугарија.⁸⁰ За тоа дека дел од Бугарија е населен со Словени сведочи Страбоновиот Епитоматор: „сега Скитите Словени ги населуваат целиот Епир, скоро (цела) Елада, Пелопонез и Македонија.“⁸¹

Под Словени во Бугарија во овие случаи не се мислело на Бугари и поимот Словен не е употребен како друго име за бугарски етнос како што понекогаш се претпоставува.⁸² *Словени* и *Бугари* во византиските извори во X в. се јавуваат како различни категории. Тоа е сосема очигледно кај Каменијат (*словенски населби*, кои плаќаат данок на *скитскиот етнос*). Лав Филозоф зборува за Бугарите посебно од Словените.⁸³ Под Бугари тој мисли на етничките Бугари (и елитата во државата) што е очигледно од тоа што ги споредува во секој однос со Унгарците. Единствената разлика меѓу Унгарци и Бугари што ја наоѓа Лав Филозоф е во тоа што тие малку се приближиле кон ромејските обичаи.⁸⁴ Од друга страна тој е категоричен дека „словенските етноси имаат ист начин на живот и еднакви обичаи“.⁸⁵ Освен кај него *Бугари* и *Словени* се јавуваат како различни категории и во Лексиконот Свидас⁸⁶ и во делата на Константин Порфирогенит.⁸⁷ Всушност *Бугари* и *Словени* никаде не се поврзуваат во византиските извори во X в.⁸⁸ Оваа состојба кореспондира со она што го

---

⁸⁰ *The Taktika*, 465, & 75, 370 – 373. p. 471, & 93, 441 – 449, Ангелов, *Образоването*,... 321, смета дека поимот Словени кај Лав Мудри и Каменијат се однесува само за византиска територија. Ако случајот со Лав Мудри е спорен, за Каменијат таквото тврдење е очигледно неточно. Тој зборува за размешани словенски населби кои плаќаат данок на двете држави, т.е. се посочуваат Словени во Бугарија.

⁸¹ *Geographi Graeci minores*..., 574. Овој извор се датира различно. Според А. Василев, *Славјане в Греси*, *Византиски временик*, т. 5, в. 3, 1898, 430, Б. Крекић, *Византиски извори за историју народа Југославие, I*, Београд, 1955, 295 и Л. Џончев, *ГИБИ* 5, 311, изворот е од втората половина или крајот на X в. Според други изворот е од IX в. (*The Oxford dictionary of Byzantium*, 3, 1961).

⁸² Заимов, *Словјане и Българе*..., 130-133, Ангелов, *Образоването*..., 286, 292-294, Истиот, *Формиране на българската народност*, *История на България т. 2*, Първа българска држава, БАН, София 1981, 277, Fine, *The early medieval Balkans*..., 165.

⁸³ *The Taktika*, 453-459 (& 41-64), 471-475 (& 93-101).

⁸⁴ Leo Imperator, *PG CVII*, col. 956 D – 958 A, 958 A– B, 960 D, 964 B.

⁸⁵ *The Taktika*, 471, & 93, 441, Leo Imperator, *PG CVII*, col. 968 D.

⁸⁶ *Suidae Lexicon*, ex recognition Immanuelis Bekkeri, Berolini, 1854, 960, 1129.

⁸⁷ Moravcsik, *Byzantinoturcica*..., II, 278. Константин Порфирогенит зборува за Словени во Пелопонез, Македонија, Западниот Балкан и Русија. Нема проблем да именува повеќе од еден политички субјект како словенски (спореди Србија и Хрватска), но тоа со Бугарија не го прави. Дури ќе ги изедначи Словените со Аварите, но не и со Бугарите. Навистина тој не зборува за Словени во Бугарија во неговото време, а и нема зашто – неговото дело претставува актуелен прирачник за политика, а Словените одамна не се политички фактор во Бугарија. Но според него Бугарите не живеат на целата територија на државата, туку во Мизија крај Дунав и не прави разлика меѓу нив и Бугарите во Хазарија и на Волга.

⁸⁸ Единствениот пример за поврзувањето на овие поими, кој понекогаш неосновано се цитира во историографијата е изгубената повелба на Роман II од 963 г. (*ГИБИ* 6, 38). Издавачите на *Документи и материали за историјата на българският народ*, БАН, София 1969, 13, овој пример го толкуваат во смисла дека Словените започнале да се нарекуваат

наоѓаме во изворите настанати во Бугарија. Спротивно со хипотезата дека Словени и Бугари веќе се имаат измешано и во X в. претставуваат еден народ,⁸⁹ во изворите настанати во тоа време во Бугарија поимите *Словени* и *Бугари* се јасно разграничени и означуваат различни, а не иста група население.⁹⁰

Информациите за Словени во Бугарија во византиските извори од X в. се доста поретки од оние што ги имаме до средината на IX в. Тоа е и разбирливо – после централизацијата на Бугарија во средината на IX в. и одземањето на автономијата на склавиниите, Словените повеќе не се јавуваат како автономен политички фактор и поради тоа очекувано престануваат да се спомнуваат. Примерите што ги цитирам за спротивното се јавуваат како исклучоци од правилото – тоа се главно случајни спомнувања или индиректни сведоштва. За византиските автори Бугарија е мултиетничка земја, но во нивната визија тоа е изразено на специфичен дуалистички начин – од една страна владејачки етнос – елита кои се Бугари (етнички) и едно анонимно мултиетничко потчинето, различно од Бугарите население, именувано општо со политонимот Бугари.

***

Сфаќањата на византиските автори за мултиетничноста на Бугарија оставиле свои траги во користените за нејзиното население термини. По христијанизацијата на Бугарија и во X в. византиските автори започнуваат да го категоризираат нејзиното население со поимот којнон, а подоцна и лаос – неетнички категории, кои сугерираат внатрешна хетерогеност и обединување на населението на надетнички принцип.

Бугари). Овој пример меѓутоа не се однесува на X в. Повелбата не е сочувана, а она што го имаме е краток опис – резиме направено од солунскиот судија Лав од средината на XI в. (во 1059 или 1074 г., Иван Божилов, *Българите във Византиската империя*, София 1995, 44). Лесно се докажува дека тој е и авторот на формулацијата Σκλάβων Βουλγάρων преку споредување со терминологијата во византиските текстови. Додека во X в. не може да се открие ниту еден сличен случај, во средината и втората половина на XI и во XII в. имаме мноштво такви примери кај Теофилакт Охридски, св. Григориј Агиорит, Зонара и сл. (Александър Милев, *Гръцките жития на Климент Охридски*, БАН, София 1966, 81, 83, 111, Iohannis Zonarae, *Lexicon, tomus posterior*, ed. Iohannes Augustus Henricus Tittmann, Lipsiae, 1808, col. 1653, Никос Чаусидис, Контактот меѓу културата на Јужните Словени и Византија, *Цивилизации на почвата на Македонија*, „Историја на културата на Македонија“, МАНУ, Скопје 1995, 98, 99).

⁸⁹ Васил Златарски, *Образоването на българската народност, Избрани произведения*, том 1, София 1972 г., 313-358, Димитър Ангелов, *Образование на българската народност*, София, 1971, Истиот, *Формиране*, 277, Станислав Станилов, *Славяните в първото царство*, София 2002, 111, 112, *The Oxford dictionary of Byzantium*, vol 1, 338, Fine, *The early medieval Balkans*, 129, 129.

⁹⁰ Ставот дека овие поими се однесуваат на исто население е застапуван од Fine (*The early medieval Balkans*, 128, 129), меѓутоа без конкретни аргументи. Всушност *Бугари* и *Словени* освен што не се поврзуваат меѓу себе (Тотева, *Кирил и Методиј...*, 76), но и се поврзуваат со различни народи. Види на пример *Сий Яхилеоуць имъий вога своа, иже нарицахоуся тогда Йоуръмидинос, ныня Болгаре и Унноу* (Калайдович, *Йоан Екзарх...*, 181) или *Вангры Българе / при Угрѣхъ Българе* (Moravcsik, *Byzantinoturcica...*, II, 283), етноними со кои Словените не се поврзуваат во словенските извори во X в.

Првиот пример доаѓа непосредно по покрстувањето – патријархот Фотиј во писмо му дава совети на канот Борис-Михаил како да владее со којноот, а тоа се сите поданици, при што добробитот на којноот, се јавува и крајна цел на управувањето.⁹¹ Кај Јоан Каменијат Бугарите и Ромеите се „двата којнона“.⁹² А според продолжувачот на Теофан по покрстувањето Бугарите се поврзале со Ромеите „во нераскинлив којно“.⁹³

Макар поимот лаос во византиските извори да бил резервиран обично за Ромеите (надвор од употребата во смисла на војска или на црквата)⁹⁴ после прогласувањето на Симеон за василевс на Ромеите⁹⁵ тој започнува да се употребува и за населението на Бугарија. Имаме неколку такви примери во кореспонденцијата на Никола Мистик со Симеон („нито ти, нито твојот лаос, да не излегувате од својата област“),⁹⁶ и во писмо на Роман Лакапин до Симеон од 925 г.⁹⁷ Потоа ќе го најдеме во *За церемониите* каде термините *којно* и *лаос* ќе се обединат и бугарските пратеници (и пред и по давањето на титула василевс на Петар) ќе бидат прашувани за положбата на τὸ κοινὸν τοῦ λαοῦ.⁹⁸

---

⁹¹ Димитър Ангелов, Византиски влијанија върху средновековна Бџлгария, *Исторически преглед*, IV, 4-5, София, 1948, 405, во *Проучвания по византиска историја*, София, 2007, 361.

⁹² Caminiatae, 10, & 9, 58-60, *Две византиски хроники X века*, Москва, 1959, 165.

⁹³ Theophanes Continuatus, 165, 1, 2, 8-10 Век подоцна Скилица при расказот за востанието против Борис по покрстувањето востаниците ги нарекува τὸ ἔθνος ἄρχοντες καὶ τὸ κοινὸν, Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum, Berlin, 1973, 91, 86. Таква формулација во постарите извори нема. Кај Продолжителот на Теофан наоѓаме „целиот негов ethnos“ (*ГИБИ*, 5 117), а кај Псевдосимеон „целиот негов genus“ (*ГИБИ* 5, 175). Скилица веројатно ја позајмил од изгубен извор од првата половина на X в., кога слични формулации се карактеристични.

⁹⁴ Но понекогаш Лаос е употребуван и за хетерогено мноштво обединето од различни народи, дури и пагански како Печнезите (De administrando, 54, 5, & 8), и Монголите (Georgii Pachymmeris, *De Michaele et Andronico Paleologis, libri XIII*, rec. Immanuel Beckerus I – II, Bonnae, 1835, 345, 3-9).

⁹⁵ Спротивно со раширеното во науката мислење (види Острогорски, Автократор и самодржац, во *Византија и Словени*, Београд, 1970, 310, 311, Божидар Ферјанчиќ, *Византија и Јужни Словени*, Београд 2009, 55, 56, *The Oxford dictionary of Byzantium*, New York – Oxford 1991, vol. 3 1984, Божилов, *Цар Симеон Велики*, 254, 255, Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans*, 900–1204, 2006, 19-22) Симеон не се прогласил за цар на Бугарија, туку за василевс на Ромеите, што е потврдено со голем број зачувани негови печати со натпис Συμεὼν Βασιλεὺς ἰ Συμεὼν ἐν Χρῑστῷ Βασιλεὺς Ῥωμέων (Иван Йорданов, *Корпус на печати на средновековна Бџлгария*, София 2011, 48 – 53). Види и Obolensky, *Byzantium* 52, Fine John, *The early medieval Balkans*, 155, Ivan Biliarsky, *Word and power in medieval Bulgaria*, Leiden – Boston, 2011, 203, Петър Мутафчиев, *История на бџлгарския народ*, БАН, София 1992, 194, Влада Станковић, *Путовања кроз Византију*, Београд, 2014, 28 бел. 1, 32, Истиот, *Цариградски патријарси и цареви македонске династије*, Београд, 2003, 105.

⁹⁶ Migne, PG, CXI, col. 77 D, види и col. 89 D.

⁹⁷ *ГИБИ* 4, 312.

⁹⁸ *The book of ceremonies*, vol. 2, 681, 682.

Употребата на терминот *којнон* за населението на Бугарија е поврзано со покрстувањето, а *лаос* – со прераснувањето во царство. Последното е симптом дека Ромеите во текот на X в. постепено почнувале да гледаат на Бугарија и на нејзините жители како на нешто слично на Византија и Ромеите, без, се разбира, да им признаваат иста положба и статус. Тоа се воочува и во појавата на рамнопоставено користење на поимите Ромеи и Бугари и нивното наведување во иста категорија (лаос, генос, етнос). Повеќе такви примери наоѓаме во кореспонденцијата на патријархот Никола Мистик со Симеон каде за Ромеи и Бугари се зборува како за „двата етноси“, „двата рода“, „двата лаоса.“⁹⁹ Овие претстави дури ќе се развијат до степен да се гледа на Ромеи и Бугари како на еден народ. Никола Мистик зборува за „толку долгото така да се каже смешување на двата етноси“ (ἀμφοτέρων ἔθνῶν), „тоа толку големо Божјо дело – соединувањето на Ромеи и Бугари.“¹⁰⁰ Истиот му пишува на архиепископот на Бугарија за „единствениот христијански лаос, односно Ромеите и Бугарите“,¹⁰¹ а Роман Лакапин ќе му напише на Симеон (925 г.) за „лаосот на нас двајцата“ (Ἰνα τί ἀμφοτέρων ἡμῶν ὁ λαός).¹⁰²

Во Словото за мирот со Бугарите судирот меѓу двете полиетнички заедници се определува како конфликт меѓу: „не другородци против другоплеменици, ниту другојазични против другојазични (μη ἀλλογενεῖς ἀλλοφύλοις μηδὲ ἀλλογλώσσοις ἀλλόγλωσσοι), но синови против татковци и браќа против браќа и татковци против синови“; „ројбата се отуѓи од родителот, го отфрли од една страна таткото а, од друга, го отфрли духот – којшто е залогот на синовноста“. Особено силно е тоа изразено во сликата на Ромеи и Бугари како древниот Израил: „сега ние слично на Израил станавме Јуда и Ефрем, го поделивме меѓу себе имотот и ние, кои бевме пријатели и ближни, станавме по непомирливи од непомирливи непријатели“; а заклучувањето на мирот: „распрнатиот Израил го обнови“, „Ерусалим и Самарија – пријатели“. ¹⁰³ Така Ромеите и Бугарите се јавуваат како единствениот Божји народ

---

⁹⁹ Среќаваме *бугарски род – ромејски род* (4 пати); *бугарски етнос – ромејски етнос* (4 пати); *бугарски лаос – ромејски лаос* (2 пати); *бугарски етнос – ромејски лаос* (1 пат). Разбирливо никогаш не се среќава опозиција ромејски етнос наспроти бугарски лаос. Види на пример: ἀμφοτέρα ἔθνη, ἀμφοτέρα τὰ γένη Ῥωμαίους τέ φημι καὶ Βουλγάρους (Migne, PG, CXI, col. 56 D – 57 C) ἀμφοτέρων τῶν ἔθνῶν, ἑκάτερον ἔθνος (col. 61 D, 68 C), τῶν Βουλγάρων γένος ... τῶ Ῥωμαϊκῷ γένει, ἐκ τοῦ ὑμετέρου γένος, ἃ δὲ ἐξ ἡμῶν (col. 68 C, 109 D, 112 B-C, 113 A), Бог сакајќи да го утврди мирот во светот го „приопитил кон Себе родот (genos) на Бугарите, го поврза во братство со ромејскиот род (genos)“ (col. 69 A) „едни од вашиот род (genos), други од нашиот“ (col. 69 B); „цел народ против цел народ“ (ἀλλ’ ἔθνος ὅλον πρὸς ὅλον ἔθνος col. 99 D); „бугарскиот и ромејскиот род“ (col. 105 D).

¹⁰⁰ Migne, PG, CXI, 64 A. Сепак суперлативите на патријархот имале за цел и да го одобролат Симеон, така што би требало да се примат со извесна резерва. Во други писма патријархот знае да зборува и за „омразениот на Бога бугарски народ“ (види Станковић, *Путовања...*, 32, бел. 3). Слично и Роман Лакапин знае да му каже на Симеон дека е на чело на народ жеден за крв и туѓ (ГИБИ 4, 307), сепак позитивните квалификации се далеку пораспространети.

¹⁰¹ Migne PG, CXI, col. 89 D, τὸν ἕνα μὲν Χριστοῦ λαὸν, Ῥωμαίους φημί καὶ Βουλγάρους.

¹⁰² ГИБИ 4, 312.

¹⁰³ ГИБИ 5, 85, 89, 94, 96 „ги излечи раскинатите делови на вселената и ги доведе кон целост и единство“.

поделен во две царства. Тие не се разликуваат по јазик, ниту пак се туѓи по потекло и етничка припадност едни на други (веројатно како две мултиетнички и мултијазични заедници). Продолжувачот на Теофан му го припишува тоа сфаќање уште на Борис (и секако го изразува своето сфаќање), а имено дека Бугарите и Ромеите „веќе претставувале едно цело, а не две.“¹⁰⁴

Ниту тајфунот на Симеоновите војни не успеал да го уништи таквото гледање спрема Бугарија. А можеби Симеоновите претензии се јавиле како резултат токму на тоа убедување? Ако двете политии се еден народ зошто бугарскиот владетел да не стане ромејски василевс? Зошто двата дела на Божјиот народ да не се обединат? И тоа прашање било дискутирано во современите извори. Симеон ја претставувал целта на своите барања кон византиската круна меѓу другото и како „обединување“, кое според Лакапин всушност било „не обединување, туку раскинување“.¹⁰⁵ Симеон сметал дека крунисувањето на Роман Лакапин е незаконско бидејќи е тој туѓинец, што претпоставува дека себе си не се сметал за таков.¹⁰⁶ Конфликтот ќе стави ограничување пред можните претензии на бугарските владетели за византискиот престол, формулирано во правилото „не е дозволено неромеј да владее со Ромеите“.¹⁰⁷ За да можат да бидат василевси на Ромеите Бугарите прво треба да станат Ромеи – односно поданици на василевсот. Таквите погледи веројатно имале свое влијание при „враќањето“ на политичката целост на поделениот „Израил“ во 972 г.

Прераснувањето на Бугарија во царство и тенденцијата во Византија да се гледа на Бугарија и нејзините жители на начин сличен со оној на кој Ромеите гледале на себе, нашол израз и во неколку други појави.

Првата е прекинувањето Бугарите да се нарекуваат варвари после 927 г. Тие биле условувани така пред и после покрстувањето.¹⁰⁸ Но декларацијата на Теодор Дафнопат во Слово за мирот: „повеќе да не се нарекуваме *Скит* и *Варварин*“,¹⁰⁹ се покажало точно претскажување. По 927 г. генерално намалува и негативизмот спрема Бугарија и Бугарите во византиските извори. Ретко среќаван тој ќе биде поврзан или со паганското минато или со војните на Симеон, но со еден исклучок¹¹⁰ нема да биде

---

¹⁰⁴ Theophanes Continuatus, 165, 1. 2. 8-10. Таквото гледање ќе постои и во Трновското царство – Веселина Вачкова, *Въображаеми и реални граници в ранносредновековна Европа (III – X)*, Софија, 2001, 187, 190-192.

¹⁰⁵ ГИБИ 4, 302.

¹⁰⁶ *Истото*, 307.

¹⁰⁷ Говор за мирот со Бугарите, ГИБИ 5, 94, εἰ μὴ Ῥωμαίων Ῥωμαίους ἀπόμοτον.

¹⁰⁸ Во житието на Власиј Аморијски на пример се зборува за „благочестив варварин“ во Бугарија и неговиот „варварски гнев“, а според Слово за мирот со Бугарите Симеон „зборувал многу на варварски“ (ГИБИ 5, 15, 16. 95).

¹⁰⁹ ГИБИ 5, 89.

¹¹⁰ Станува збор за острата критика на Константин Порфирогенит против женидбата на внуката на Роман Лакапин со царот Петар, која дури ја нарекува „нешто недостојно и недолично за благородната ромејска држава“ и дури „спротивно со каноните и црковната традиција“ која забранува христијани да се женат за нехристијани (Constantine Porphyrogenitus, *De administrando*, 73, 74, & 13, 142, 143, 167, 168). Тој, меѓутоа, бил лично мотивиран за таквите непремерени тврдења – бракот на Ирина Лакапина со Петар и нејзините синови во Бугарија се јавувале како потенцијална опасност за македонската династија. Види и Литаврин, *Константин Багрянородный...*, 35, 36.

насочен спрема сегашноста.¹¹¹ Како слични на Ромеите, често нарекувани *пријатели* и *браќа* Бугарите и не можеле да се третираат негативно и навредливо како варвари.

Поважна и индикативна е појавата во втората половина на X в. на идејата дека поимот Бугари потекнува од епоним – името на предок, основач, по име Булгар. Паралелата со Ромул основачот на градот – држава Рим од кој го добиле името и државата, и самите Ромеи е сосема очигледна. Византиските автори немале на што да се потпрат во тоа свое тврдење – ништо во постарата византиска литература не давала основа за тоа – напротив за постарите византиски автори немало дилема од каде потекнува поимот Бугарија – од името на бугарскиот етнос.¹¹² Но сега Генезиј ќе напише: „предводителот на Бугарите... *името го добил од својот господар Булгар*“ (ὁ δὲ ἀρχηγὸς Βουλγαρίας... ἀπὸ Βουλγάρου κυρίου ὄνομα).¹¹³ А според Лав Гакоп: „Мизите ... по името на Булгар (својот племенски водач) ја нарекле областа Бугарија (Μισσοῦς ...ὁμωνύμως δὲ τὴν χώραν ἀπὸ Βουλγάρου (τῶν σφῶν φυλάρχου) Βουλγαρίαν καλέσαι).¹¹⁴

И во двата случаи има јасно изразено сфаќање за турско етничко потекло на владетелот или на „Мизите“, но паралелно со тоа и преосмислување на самиот поим Бугари. Поранешниот етноним добива неетничко толкување соодветно за името на една империја, се издвојува од етносот и се употребува како политоним од типот на „Ромеи“. Една преодна фаза во која се знае дека Бугарите се турски народ, но пак „Бугари“ е веќе и имперска припадност. Оваа еволуција е природна последица од промените во самата Бугарија која започнала да се преосмислува и преуредува себе си следејќи го византискиот модел.

Основната промена што ја одбележуваат византиските автори во X в. во однос на Бугарите (било во етничката било во етатичката смисла на поимот) не се однесува на нивна етничка трансформација. Напротив, како што веќе видовме, до крајот на X в. е зачувана јасна претстава за турското етничко потекло на Бугарите и за мултиетничноста на населението на Бугарија. Промената што ја забележуваат византиските автори е во друга насока, а имено во приближување на Бугарите кон Ромеите, преку покрстувањето и прераснувањето во царство. Особено добро тоа е искажано кај Јоан Каменијат: „откако преку купелот на божественото крштење скитскиот етнос се уподоби на христијанскиот лаос и млекото на благочестието се подели порамно меѓу двата коинона“.¹¹⁵ Во истиот дух се искажува Лав Филозоф: „Унгарците се разликуваат од Бугарите само по тоа, што последните ја имаат примено

---

¹¹¹ Дури Лав Гакоп после пропаста на Бугарија ќе стави во устата на Никифор Фока навредливи квалификации спрема Бугарите (Leonis Diaconi, 61, 23 – 62, 9 ἔθνεϊ πανεστᾶτω καὶ μαρῶ), за кои, меѓутоа, не знаеме колку се реални, а колку изразуваат негативен однос на авторот од времето на конфликтот со комитопулите.

¹¹² Тоа го наоѓаме кај Теофан и Никифор. Уште подиректен е Анастасиј Библиотекар: „која земја се нарекува Бугарија по името на овие Бугари“. *Liber pontificalis, Historia de vitis Romanorum pontificum*, J.-P. Migne, PL, CXXVIII, Parisiis 1880, col. 1393 & 636, 6 Личност со име еднакво на етнонимот Бугари во византиските извори не е забележано. Таква наоѓаме кај Анастасиј Библиотекар, но не како епоним. Тој пишува за двајца бугарски рексови Vulger scilicet et Drogo, под 558 г., Anastasii Bibiotecari, 140, 10-12.

¹¹³ Iosephi Genesii, 61, 91-93.

¹¹⁴ Leonis Diaconi, 103, 18-23.

¹¹⁵ Caminiatae, p. 10, & 9, 58-60, *Две византиски хроники*, 165, Овде алузијата со општото млеко подразбира и општа мајка или дојка.

верата на христијаните и малку се имаат приближено кон ромејските обичаи, загубувајќи заедно со безверието и дивотијата и скитничкиот начин на живот¹¹⁶, а на истото мислење биле и Унгарците.¹¹⁷ Дека Бугарите имале „обичаи на чергари и номади“ кои ги заборавиле откако се покрстиле, се тврди и во Слово за мирот со Бугарите.¹¹⁸ Лав Философ одбива да дава совети како да се војува против Бугарите зашто тие се јавуваат браќа на Ромеите и војната со нив е против Бога, а изгледа истото го мотивира и Константин Порфиригенит, кој избегнува да зборува директно за Бугарите во *За управувањето со империјата*.¹¹⁹

Гледањето на населението во Бугарија на начин сличен со она во Византија било поврзано не толку со идеализирањето,¹²⁰ колку со третирањето на Бугарија како царство (империја), водена од василевс не само признат од Византија, но и роднина на династијата во Константинопол. Но, од важност била и реалната моќ на Бугарија. „Братот“ на ромејскиот василевс - Симеон, го заменил „синот“ на василевсот – Петар. Падот на Лакапините и слабеењето на Бугарија наспроти византиското засилување ќе влијаат негативно и на односот спрема Бугарија во византиските извори.

***

Во X в. во Византија се набљудува еволуција во сфаќањата и на населението на соседна Бугарија започнува да се гледа како на заедница слична на ромејската и дури како на дел од една политички разделена целина со Ромеите. Поимот Бугари се употребува во две значења: како етноним – за етничките Бугари во Добруца и за произлезената од нив елита и како политоним за сите жители на државата. Политичката употреба се зацврстува со централизацијата на Бугарија во втората четврт на IX в. која довела до општо именување на поданиците со политонимот „Бугари“. Во византиската перцепција термилошкото именување на сите поданици како Бугари не било поврзано со идеја за етничко единство на населението,¹²¹

---

¹¹⁶ *The Taktika...*, 458, 295–298.

¹¹⁷ Од содржаното во Анонимен опис на народите на Северот (кр. IX в.) базиран на информации од Унгарците дунавските Бугари – Нандор се помногубројни од Унгарците, но послаби, христијани се и се вбројуваат меѓу Румијците, но не се јавуваат Сакалиба (Мишин, *Сакалиба...*, 56, 59, 60).

¹¹⁸ ГИБИ 5, 93, „*Таква беше некогаш нашата држава, а заедно со неа цутеше и државата на Бугарите. И зошто да не? Тие исто беа посинети од нашиот Бог и, откако ги заборавија обичаите на чергари и скитници го имаа примено благовестието на благодата.*“ Божилев, *Цар Симеон Велики*, 250, 251.

¹¹⁹ *The Taktika*, 454, 455, 227–232. Според Литаврин, *Константин Багрянородный...*, 35, 36 отсуството на информации за Бугарите кај Константин Порфиригенит се должи на тоа што на нивната династија се гледало како на роднини на Лакапини и опасност за македонската династија. Тоа не ја објаснува истата постапка кај Лав VI. Таквиот однос не се должи едноставно на примањето на христијанството зашто и двајцата императори даваат информација како да се постапува со други христијани.

¹²⁰ Ромеите секако не би можеле да го третираат бугарското царство како рамно на нив во вистинска смисла. Никола Мистик ќе зборува дека на земјата постојат само две вистински држави – на Ромеите и на Сарацените, кои се над сите (Види Станковиќ, *Путовања...*, 32, бел. 3).

¹²¹ Како што тоа понекогаш погрешно се интерпретира. Види Fine, *The early medieval Balkans*, 128-129, Ангелов, *Образувањето...*, 321.

напротив, за нив Бугарија е мултиетничка земја. Во етничка смисла за византиските автори барем до крајот на X в.¹²² Бугарите се турски¹²³ не словенски етнос, и живеат на само дел од територијата на мултиетничката држава. Еволуцијата во претставите на Ромеите за „Бугарите“ ќе биде поврзана со христијанизацијата и прераснувањето на Бугарија во царство, а не со етнички промени, за какви во византиските (а и останатите) извори нема податоци. Единствената промена што византиските автори од X в. ја забележале кај Бугарите не била етничка (словенизација, создавање нов народ и сл.) туку културна: нивното приближување и поголема сличност со Ромеите. Така Бугарија од хетерогена обединета од христијанството заедница (којнон), слична на лаосот Божји, по земањето на царската титула ќе започне да се нарекува лаос, да се сфаќа и како надетнички¹²⁴ империски тип општество слично со Византија.¹²⁵ Еволуција во перцепциите од *мултиетничка политика* кон *надетничка василија*. Еволуцијата во употребата на поимот Бугари во X в. во Византија од етнички (турски) кон надетнички, а не кон ново етничко значење. Во најкрајна форма на жителите на Бугарија ќе се гледа како на дел од единствениот Божји народ со Ромеите, а на Бугарија како на второто царство на Божјиот народ; Византија и Бугарија се Јуда и Ефрем, а Ромеи и Бугари – Израилот Божји.¹²⁶

---

¹²² А ако се земе предвид дека барем дел од Монемвасиската хроника потекнува од крајот на XI в. тогаш последното идентификување на Бугарите со турски народи (Авари и Хуни) може да биде и од XI в.

¹²³ Големиот број примери посочени во овој текст за зачувана идеја за посебен бугарски етницитет и специфични етнички белези на Бугарите бара ревидирање на постоечкото мислење за исчезнување на Бугарите како специфичен етнос во X в. што е базирано на погрешни интерпретации и неточни тврдења (спореди на пример: „no signs of Bulgar identity are found in tenth-century sources“ кај Fine, *The early medieval Balkans...*, 164).

¹²⁴ Сличен поим – веќе е користен кај Џорџи, *Заселване...*, 4, 5), кој точно посочува дека „*Заедниците, кои вклучувале повеќе племиња, по неопходност биле хетерогени формации со наднационални институции*“. Сличен поим користат за Бугарија: Др. Петров (Към общата теория на митологичното поле (един опит за реконструирање на българският христијански пантеон и родословна легенда), *Литературна мисъл*, 8, 1991, 146, 147) и Цветелин Степанов (*Власт и авторитет...*, 120). Попов зборува за „наднационален“ бугарски модел – пандан на византискиот, кој го разбира како наднационален културен идентитет слично на именувањето на сите православни како „Грци“. Претпочитам *надетнички* поради несоодветноста на поимот „национален“ за раниот среден век.

¹²⁵ А. Лероа – Молинген, Синовите на Петар Бугарски и комитопулите, *Илјада години од востанието на комитопулите и создавањето на Самуиловата држава*, ИНИ, Скопје 1971, 70, Срђан Пириватрић, *Самоилова држава, Обим и карактер*, Београд 1997, 147, Biliarsky, *Word and power...*, 193 по покрстувањето „*The Bulgarian state ceased to be the "barbarian" state of the conquering tribe of Bulgars and eventually turned into a Christian state of an imperial type modelled after the Eastern Roman Empire.*“ Види и Радослава Станкова, Топоси за изобразување на владетеля светец и светеца војин во јужнословјанската книжнина од XIII в., *Slověne = Slověne. International Journal of Slavic Studies*, Vol. 2, No. 1, Moscow, 2013, 125.

¹²⁶ Или како добро се изразува Никола Мистик „*Господ жали за загинувањето на Неговиот народ (Негов народ сме и ние и вие)*“, Петър Ангелов, *България...*, 94.